

МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТА БАЛТІЇ ПІСЛЯ РОЗШИРЕННЯ ЄС

*О.А. МАЛИНОВСЬКА,
доктор наук з державного управління,
завідувач відділу Національного інституту
проблем міжнародної безпеки*

Розширення Європейського Союзу, пов'язані з ним суспільно-політичні та економічні зміни в країнах Центральної Європи, вплив наближення кордонів ЄС на відносини України з її сусідами, у тому числі у сфері пересування через спільний кордон, закономірно привертають увагу вчених. Достатньо назвати роботи таких вітчизняних авторів, як В.Чалий, І.Бураковський, О.Сушко, Є. Кіш, В.Чумак та інші. Однак не всі наслідки розширення ЄС осмислюються однаково глибоко. Зокрема, меншою мірою цікавив науковців розвиток міграцій населення центральноєвропейських держав. Разом з тим трансформації міграційних процесів, що відбуваються під впливом розширення ЄС в Європі, важливі для України принаймні з двох причин. По-перше, враховуючи євроінтеграційні наміри нашої держави, можна прогнозувати, що в процесі наближення до ЄС Україна переживатиме аналогічні процеси в міграційній сфері. По-друге, оскільки між Україною та сусідніми центральноєвропейськими державами існує інтенсивний міграційний обмін, зміни міграційного режиму та міграційної поведінки населення сусідніх держав прямо впливають на умови територіальної мобільності українців.

Присутність громадян країн Центральної Європи на європейському міграційному просторі стала помітною лише у 1990-ті рр., коли переміщення населення значно активізувалися під впливом ринкових реформ і суспільно-політичних трансформацій. Після падіння “залізної завіси” міграція, раніше стримувана режимом, набула нових форм. Особливо поширилися тимчасові поїздки за кордон з метою працевлаштування, на відміну від переселень для постійного проживання, типових для попереднього періоду. Могутнім стимулом до них були труднощі перехідного періоду, безробіття, низькі доходи громадян, які значно поступалися заробіткам у країнах призначення.

Заробітчанські міграції центральноєвропейців уможливлювалися попитом на дешеву робочу силу сезонних робітників на Заході Європи. Значна частина цього міграційного потоку пересувалася в рамках двосторонніх угод. Наприклад,

відповідно до польсько-німецьких угод на сезонну роботу в будівництві та сільському господарстві до Німеччини щорічно виїжджають понад 300 тис. поляків.

Із прикордонних районів країн Центральної Європи розвинулася маятникова прикордонна міграція до сусідніх західноєвропейських країн. На початку 1990-х років, за оцінками, на роботу до Німеччини щоденно (або щотижнево) їздили до 50 тис. чехів. У середині 1990-х рр. обсяги прикордонної міграції, внаслідок обмежень, введених Німеччиною, скоротилися до 30 – 35 тис. осіб. Маятникові поїздки на роботу до Австрії та Італії здійснювали 13 тис. словенців [1, 3].

Ще один канал міграції було відкрито запровадженням на початку 1990-х рр. тримісячного безвізового режиму перебування громадян центральноєвропейських країн на Заході. Під виглядом туристів сотні тисяч людей виїжджали на роботу. Лише поляків, за оцінками, у західних країнах, передовсім в Німеччині, нелегально працювало не менше 150 – 200 тисяч.

Таким чином, на момент приєднання восьми країн Центральної Європи та Балтії до ЄС (умовно називатимемо їх ЄС-8) сотні тисяч їх громадян уже працювали у західних країнах. Напередодні розширення в ЄС-15 налічувалося понад 1 млн. мігрантів з цього регіону. Причому 57% з них перебували в Німеччині. Помітною їхня присутність була також в Італії, Австрії та Франції – 9,5, 7,3, 4,8% відповідно, 4,3% з числа мігрантів знаходилися у Швеції [2, 10].

За таких умов більшість “старих” країн ЄС (передовсім Німеччина та Австрія, що мали спільні кордони з новими країнами-членами) висловлювали стурбованість евентуальним припливом додаткових контингентів іммігрантів в разі визнання за “новими” європейцями права на вільне пересування та працевлаштування на території Євросоюзу. За прогнозами, лише міграційний приріст Німеччини мав становити в перші роки після розширення 150 – 200 тис. осіб на рік з поступовим скороченням до близько 70 тис. в 2010 році. Міграційний приріст для ЄС-15 прогнозувався на рівні 300 тис. в перші роки після розширення. Кількість громадян нових країн-членів, які проживають на території ЄС-15, до 2030 р. вірогідно могла потроїтися і досягти 3 млн. осіб [2, 14].

Внаслідок цього після набуття країнами Центральної Європи членства в ЄС було встановлено перехідний період, впродовж якого вільне пересування їх громадян залишається обмеженим [3, 2]. Він триватиме 5 років (з переглядом ситуації через 2 роки) і може бути продовжений країнами-членами максимум до 7 років. Протягом перших двох років після розширення країни-члени ЄС-15 могли продовжувати застосовувати національні правила щодо допуску громадян нових країн-членів на свою територію. Після цього “старі” члени ЄС мали визначитися, чи дотримуватися національних правил й надалі, чи застосовувати правила Співтовариства (тобто запровадити вільний рух робочої сили). Навіть якщо країна визначалася на користь вільного руху робочої сили, залишалася можливість запровадити дозвільну систему для мігрантів тимчасово.

На першому етапі перехідного періоду лише Швеція не встановила жодних обмежень. Великобританія та Ірландія в принципі відкрили свій ринок праці для громадян ЄС-8, проте дозволи на працевлаштування видавалися на 1 рік, якщо мігрант втрачав роботу, його дозвіл на перебування міг бути скасований. Обме-

жувався доступ центральноєвропейців до соціальної сфери. Наприклад, в Ірландії, щоб отримати соціальну допомогу, потрібно було мати дозвіл на постійне проживання та прожити в країні щонайменше 2 роки [4, 188]. В інших державах ЄС зберігався дозвільний режим працевлаштування громадян країн Центральної Європи. Деякі держави встановлювали для них квоти: Італія – 20 тис., Нідерланди – 22 тис. [2, 7].

З початком другої фази (квітень 2006 – квітень 2009 р.) про зняття обмежень заявили Греція, Іспанія, Португалія та Фінляндія. Згодом до них приєдналася Італія. Такі країни, як Бельгія, Данія, Франція, Люксембург та Нідерланди оголосили про спрощення режиму перебування та працевлаштування для громадян ЄС-8. Проте в Німеччині та Австрії обмеження лишаються чинними. Водночас, враховуючи потреби ринку праці, ці країни видають короткотермінові дозволи на працевлаштування “новим” європейцям (зокрема, в Австрії їх частка у робочій силі збільшилася з 1,2 до 1,5% [5]).

Остаточного зняття обмеження планується впродовж третьої фази перехідного періоду. Однак, якщо ситуація на ринку праці буде напруженою, обмеження можуть проіснувати аж до квітня 2011 р.

Під час попередніх розширень, зокрема, прийняття до ЄС країн Південної Європи, також встановлювався перехідний період як запобіжний захід проти масового припливу іммігрантів. На відміну від нинішнього, коли країни-члени мають право самостійно вирішувати, чи застосовувати обмеження, чи ні, він запроваджувався централізовано. Для Греції – на 6 років, для Іспанії та Португалії – на 7 (на практиці скорочено до 6 років).

Його необхідність так само аргументувалася великою різницею в доходах між новими та старими членами ЄС, високим безробіттям у країнах Півдня, а також можливостями легко здійснити переїзд внаслідок географічної близькості, розвинутого транспортного сполучення, давніх міграційних зв'язків. Прогнозувалося, що 1,5–1,6 мігрантів з Іспанії та Португалії прибудуть до інших країн ЄС внаслідок запровадження вільного руху громадян. Насправді у 1986 – 1991 рр. кількість іспанців в інших країнах ЄС зменшилася на 21 тис. осіб. Кількість греків та португальців зросла незначною мірою – на 102 тис. і на 32 тис. відповідно [6, 44].

Під час недавнього розширення, різниця в доходах між новими і старими країнами-членами була ще більшою. Так, ВВП на душу населення в південноєвропейських країнах, які стали членами ЄС у 1980-ті рр., становив понад 60% середнього для тогочасного ЄС рівня, тоді як в ЄС-8 на момент вступу він ледь перевищував 45% середнього для ЄС-15. Величина заробітної плати у Польщі, Словаччині та країнах Балтії, тобто основних постачальниках мігрантів, була у 6 – 7 разів меншою, ніж у “старих” країнах ЄС.

На підставі розрахунків, зроблених на основі цих даних, передбачалося, що на Захід може емігрувати 3–5 млн. громадян ЄС-8, або 4–7% їх населення. Прогнози, що будувалися на базі соціологічних опитувань про міграційні наміри громадян, а також даних щодо попередньої динаміки міграції, говорили про 1–3 млн. емігрантів, або 1–4% населення. Це означало 200–300 емігрантів на рік [6, 41].

Проте алармні прогнози, як і під час вступу до ЄС південноєвропейських країн, виявилися завищеними. Частково це пояснюється тим, що доходи потенційних мігрантів у країнах походження насправді вищі, ніж це фіксується статистично, оскільки частина з них утворюється в “тіньовій” економіці. Крім того, більшою є їхня купівельна спроможність внаслідок нижчих цін. Помилковими виявилися також розрахунки на основі обсягів попередніх міграцій на Захід, адже вони відбувалися за цілком інших умов. Що ж до міграційної статистики, яка використовувалася, вона, як правило, недостатньо точна, особливо стосовно тимчасової трудової міграції. Далекими від дійсності були і прогнози, що базувалися на опитуваннях, оскільки декларовані наміри та реальні дії людей часто не збігаються.

Хоча після розширення кількість громадян нових країн-членів, які проживають у “старому” ЄС, зросла, вихідці з регіону залишилися у меншості порівняно з іммігрантами з інших країн ЄС-15 та прибулими з третіх країн. Найбільш численні діаспори центральноєвропейців сформувалися в Німеччині. Тут перебувають 292 тис. громадян Польщі, 53 тис. Угорщини, по 20 тис. чехів та словенців, 12 тис. словаків, майже 20 тис. громадян країн Балтії. Для порівняння нагадаємо, що в Німеччині налічується 1,8 млн. турків, понад 800 тис. вихідців із колишньої Югославії, 550 тис. італійців, понад 200 тис. греків [4, 278]. (Якщо говорити про інші країни перебування, численними є поляки у Франції – 33,7 тис., Великобританії – 27,9 тис., Італії – 24,7 тис., Австрії – 22,5 тис. та Швеції – 16,3 тис. Угорців досить багато в Австрії – 13 тисяч).

Інтенсифікація міграції на Захід підтверджується також даними країн походження. Так, дослідження трудової міграції, проведене в Литві, показало, що впродовж 2002–2004 рр. до міграції вдалися 1,6% економічно активного населення. Ця тенденція особливо посилилася наприкінці 2004 року. Якщо раніше вихідці з Литви мігрували до низки країн, серед яких Німеччина, Естонія, Росія, Ірландія та Великобританія, у 2004 р. переважна більшість виїхали до Великобританії та Німеччини. Мігранти з Литви в середньому на 10 років молодші від немігрантів і добре освічені – до 35% з них мають вищу освіту [7, 13].

За польськими даними, наростання еміграції почалося в середині 2003 р. і особливо посилювалося після вступу країни до ЄС. Впродовж 2004 р. в середньому 250 тис. поляків перебували за кордоном понад 2 місяці, що було на 20% більше, ніж у 2003 р. Хоча Німеччина залишалася основною країною призначення, передовсім завдяки сезонним міграціям в рамках відповідних міждержавних угод, її частка зменшилася з 35% в 2000 до 25% в 2005 р. Натомість частки Великобританії та Ірландії зросли: з 4% до 20% і з 0% до 6% відповідно. Мігранти керувалися насамперед економічними мотивами. Серед мігрантів майже 80% під час перебування за кордоном працювали. Частка молоді до 34 років в їхньому складі помітно збільшилася [1, 6]. Усього в результаті розширення ЄС за кордоном опинилися 1,2% поляків працездатного віку [8, 4].

Очевидне збільшення іммігрантів з ЄС-8 спостерігалось насамперед у країнах, які не обмежували в'їзд на свою територію вихідців з цього регіону, тобто у Великобританії, Швеції та Ірландії (табл.1).

Таблиця 1

Оцінки збільшення кількості мігрантів з ЄС-8 у деяких країнах ЄС-15 в результаті розширення ЄС (тис. осіб на кінець 2006 р.)

Країни	Австрія	Великобританія	Данія	Ірландія	Італія	Німеччина	Швеція	Усього емігрантів	% від населення	% від населення працездатного віку
Чеська Республіка	0,3	13,5	0,2	2,5	2,2	6,1	0,1	24,8	0,24	0,34
Естонія	0,0	3,0	0,2	1,1	0,3	0,8	-0,1	5,2	0,39	0,57
Угорщина	0,3	8,0	0,3	1,9	2,2	6,0	-0,3	18,4	0,18	0,27
Латвія	0,0	15,7	0,3	4,8	0,5	1,4	0,3	23,1	1,01	1,46
Литва	0,1	29,7	1,0	9,6	0,8	2,0	1,3	44,5	1,30	1,91
Польща	6,0	167,5	3,2	37,9	30,9	62,0	6,3	313,8	0,82	1,19
Словаччина	1,6	27,3	0,1	5,1	1,2	3,2	0,2	38,8	0,72	1,00
Словенія	1,1	0,3	0,0	0,0	0,4	1,2	0,1	3,1	0,16	0,22
Усього ЄС-8	9,3	265,0	5,4	62,8	38,5	82,7	8,0	471,7		
% від населення	0,11	0,45	0,10	1,49	0,07	0,10	0,09			
% від населення працездатного віку	0,16	0,72	0,15	2,17	0,10	0,15	0,14			

Джерело: Barrell, J., FitzGerald J., Riley R. EU enlargement and Migration: Assessing the Macroeconomic Impact / National Institute of Economic and Social Research. – NIESR Discussion Paper. – 2007. – N 292 //www.niesr.ac.uk/pubs/DPS/DP292.pdf

На момент розширення ЄС у Великобританії перебували щонайменше 21 тис. чехів і словаків, 34 тис. поляків. Для обліку імміграції з Центральної Європи було запроваджено спеціальну схему реєстрації. З 1 травня 2004 р. до вересня 2006 р. було зареєстровано 510 тис. осіб [9, 2]. Серед них поляки становили 63,2%, литовці – 11,2%, словаки – 10,3%. (Вихідці з Чехії, Угорщини, Словенії не виявили особливого зацікавлення у британському ринку праці) [10, 36].

Разом з тим впродовж 2004 р. лише один з чотирьох вихідців з нових країн-членів, які зверталися за реєстрацією, був новоприбульцем. Хоча уже в 2005 р. новоприбулі домінували серед заявників, загалом 30% зареєстрованих уже перебували в країні на час запровадження реєстрації [11, 13]. Крім того, реєструвалося робоче місце, а не конкретна людина, яка могла змінювати місце роботи

кілька разів. Реєстраційна схема не передбачала зняття з реєстрації, тобто особи, які працювали у Великобританії тимчасово і виїхали з країни, залишалися на обліку. Внаслідок цього дослідники вважають, що реальна кількість іммігрантів є принаймні втричі меншою, ніж чисельність зареєстрованих. Проте, навіть якщо відштовхуватися від даних про реєстрацію, вихідці з ЄС-8 становили у 2006 р. лише близько одного відсотка робочої сили Великобританії. Тим не менш, кількість іммігрантів значно перевищила прогнози: в умовах, коли ринки праці інших країн ЄС залишалися закритими, Великобританія перетворилася на основну країну призначення для мігрантів із нових країн-членів.

Впродовж 2003 – 2005 рр. статистика зафіксувала триразове збільшення перетинів кордону Великобританії громадянами ЄС-8, тоді як кількість візитерів із ЄС-15 залишалася стабільною. Лише поляків приїждило до Великобританії у 2005 р. 1,1 млн., тоді як у 2003 р. – лише 300 тис. [12, 7]. Відповідно до декларованої мети візитів, 47% з них приїжджали з метою навчання та роботи. Однак понад 90% не планували затримуватися більше, ніж 3 місяці. Таким чином, міграція з нових країн-членів до ЄС-15 після розширення переважно мала тимчасовий характер і не була пов'язана із переселеннями для постійного проживання.

Деяко більшим, ніж до Великобританії, був приплив мігрантів з ЄС-8 до Ірландії, де вони становили 2006 р. понад 2% працездатного населення. Облік іммігрантів тут відбувається шляхом оформлення номерів соціального страхування. Загальна кількість вихідців із Центральної Європи, яким було їх видано, зросла з 11 тис. у 2001 р. (ринок праці Ірландії було частково відкрито для громадян Центральної Європи ще 2001 р.) до 290 тис. у 2006 р. У т.ч. полякам було видано 175 тис. номерів [12, 7]. Численними були також литовці (19%), латиші (9%), словаки (8%) [11, 7]. Разом з тим, треба зауважити, що номери соціального страхування оформлювалися також членам сімей, тобто кількість цих номерів більша, ніж іноземних працівників. Крім того, отримання такого номера не означало, що особа проживає в країні тривалий час, оскільки їх видавали також і тимчасовим мігрантам, які згодом поверталися на батьківщину.

Приплив іммігрантів з ЄС-8 до Швеції був менш численним. Крім іншого, свою роль відіграв мовний фактор. Більшість дозволів було видано полякам – 60%, литовці отримали 15%, естонці – 7,7%, латиші – 5,4% [7, 10]. Проте порівняно з іншими скандинавськими країнами, де кількість дозволів на працевлаштування, виданих громадянам центральноєвропейських країн в перший період після розширення ЄС, зменшилася, у Швеції вона зросла. Збільшилася кількість працівників мігрантів з ЄС-8 також у Норвегії, що частково відкрила свій ринок праці, перш за все для роботи на нафтодобувних платформах.

Спостерігаються певні відмінності у розподілі вихідців з центральноєвропейських країн за сферами зайнятості залежно від країни перебування. У Великобританії вони виконують переважно некваліфіковану роботу у готельно-ресторанному бізнесі (30%), промисловості (28%), сільському господарстві та рибальстві (10%), продовольчій торгівлі [11, 20]. В Ірландії ця категорія мігрантів у рівній пропорції зайнята як некваліфікованою (будівництво, туризм, сільське господарство, харчова промисловість), так і кваліфікованою працею (сфера фінансів, інформаційних технологій, охорона здоров'я). Проте в цілому розподіл

за сферами зайнятості вихідців з ЄС-8 та місцевих мешканців відрізняється. Наприклад, якщо у будівництві зайняті лише 8% громадян країн перебування, то іммігрантів країн Центральної Європи – 15% [3, 12].

Характеристики мігрантів із центральноєвропейських країн досить промовисті. Наприклад, 82% зареєстрованих у Великобританії у віці 18-34 роки, переважно чоловіки. Лише 7% іммігрантів прибули разом із сім'ями [13, 11]. Це типове для короткотермінових мігрантів. Відповідно, можна зробити висновок, що збільшення мобільності населення нових країн членів ЄС після приєднання відбулося завдяки збільшенню короткотермінової мобільності. Так, у Польщі кількість тих, хто перебував за кордоном менше 12 місяців, у 2005 р. була майже вдвічі більшою, ніж у 2000 р. Водночас кількість осіб, які перебували за кордоном понад 12 місяців залишалася практично незмінною [1, 7].

Традиційно за кордон мігрували добре освічені центральноєвропейці. Але після приєднання частка осіб з вищою освітою серед емігрантів скоротилася, а з середнім і низьким рівнем освіти зросла. У 2006 р., підбиваючи підсумки першого етапу перехідного періоду, Єврокомісія зазначала, що 57% іммігрантів з країн нових-членів у ЄС-15 мають середню освіту, 21% вважалися низько кваліфікованими працівниками, тоді як інші 22% – висококваліфікованими [14]. Разом з тим мігранти все ще вирізняються більш високим рівнем освіти, ніж загалом населення країн походження. За даними перепису 2002 р. у Польщі, відсоток осіб з науковим ступенем серед емігрантів був вдвічі вищим, ніж у населення країни, магістрів – на 36% вищим [1, 23]. Незважаючи на це, за кордоном більшість з мігрантів виконують роботу, яка не потребує їхнього рівня кваліфікації.

Міграція громадян ЄС-8 після їхнього вступу до Євросоюзу розвивалася під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Однією з найважливіших її причин було безробіття. Ситуація на ринку праці особливо загострилася наприкінці 1990-х рр. і найбільш складною була у Польщі, Словаччині та країнах Балтії. Її зростанню сприяла реструктуризація економіки, яка призвела до зменшення зайнятості у сільському господарстві та важкій промисловості, що була за європейськими мірками надвисокою. Наприклад, у Польщі в сільському господарстві було зайнято 18% економічно активних громадян, у Литві – 16%, а в Латвії – 13%. (Частка сільгоспробітників у країнах, міграція звідки є досить помірною, була набагато меншою: в Чехії лише 4%, в Угорщині – 5%) [6, 23]. Після приєднання до ЄС показники безробіття дещо зменшилися. Проте вони і надалі у Польщі, Словаччині, а також Латвії були високими і становили, відповідно, 19,0%, 18,1% та 10,4% у 2004 р., 18,6%, 16,2%, 10,0% у 2005 р. Попри зменшення загального рівня безробіття, частка тривалого безробіття, тобто понад 12 місяців, зросла і сягнула у Польщі 74%, а у Словаччині – 87% зареєстрованих безробітних [15, 37].

Зовнішнім фактором інтенсифікації міграції на Захід, визначальним для її складу та обсягів, були потреби ринків праці країн-реципієнтів. Зокрема, у Великобританії та Ірландії імміграція була покликана задовольнити попит на робочу силу у певних секторах національного ринку праці в умовах економічного зростання. Дефіцит працівників у Великобританії оцінювався напере-

додні розширення ЄС у півмільйона вакансій, на які, однак, не претендували британці.

Дослідники одностайні, що від відкриття ринку праці для вихідців з ЄС-8 економіка Великобританії, Ірландії та Швеції значно виграла. По-перше, ці країни отримали робітників, переважно із середнім рівнем кваліфікації, в яких відчували нестачу. По-друге, були легалізовані робітники з відповідного регіону, які раніше працювали нелегально, що сприяло скороченню “тіньового” сектора, збільшенню надходжень до бюджету. Сприятливою для економіки була висока мотивація мігрантів і, відповідно, продуктивність їхньої праці. Імігранти виявилися більш мобільними працівниками, готовими займати робочі місця у різних сферах та місцевостях країни, що сприяло оптимізації розміщення робочої сили. Позитивний вплив мало також підвищення платоспроможного попиту новоприбулих споживачів. Все це дало змогу британському уряду оцінити прямий дохід від імміграції впродовж першого року після розширення ЄС у 500 млн. фунтів [14]. Прибуття іммігрантів з ЄС-8 забезпечило додатково 0,2% зростання ВВП [9, 7].

Якихось очевидних негативних наслідків припливу іммігрантів не зафіксовано. Так, побоювання, що прибуття іммігрантів може призвести до збільшення безробіття, не справдилися. У Великобританії кількість вакансій не лише не зменшилася, а й зросла (з 560 тис. у 2004 р. до 600 тис. у 2006 р.) [13, 17]. В Ірландії кількість фірм, які декларували вільні робочі місця, збільшилася з 10,6% у 2003 до 16,7% у 2006 р. Хоча в цій країні половину робочих місць, відкритих після 2004 р., було зайнято вихідцями з Центральної Європи, рівень безробіття залишився невисоким і стабільним – 4,4%. Серед мешканців Ірландії, які є громадянами ЄС-15, він був ще нижчим – 2,4% [7, 18]. Отже, новоприбулі не конкурували ні з національною робочою силою, ні з вихідцями з інших країн ЄС.

Немає доказів також витіснення національної робочої сили із певних секторів або загального зменшення рівня заробітної плати внаслідок використання дешевої та невибагливої праці іммігрантів. Дійсно, в Ірландії у промисловості та у готельному господарстві в 2004–2006 рр. частка ірландських робітників скоротилася, а іммігрантів зросла. Проте це могло відбутися внаслідок того, що прибульці, зайнявши найменш привабливі вакансії, дали змогу місцевим працівникам пересунутися на більш престижні і краще оплачувані робочі місця. Хоча за британськими даними, заробітна плата 60% зареєстрованих робітників з ЄС-8 коливалася між 4,5 та 6 фунтів на годину, що становило від 47 до 63% середньої погодинної оплати праці в країні (9,56 фунтів) [11, 21], зниження загального рівня зарплати найманих працівників не зафіксовано, у т.ч. у секторах з високою часткою іммігрантів. Отже, нижчеоплачувані іммігранти створювали додаткові можливості підвищення зарплати для місцевих працівників.

Не перетворилися іммігранти з ЄС-8 також і на додатковий тягар для сфери соціального страхування. З півмільйона номерів соціального страхування, оформлених у 2004–2006 рр. для громадян відповідних країн у Великобританії, лише менше 2% були використані для подання прохань про різні види соціальних виплат, причому до подальшого впровадження були допущені лише 12% поданих заяв [13, 22].

Водночас для деяких країн Центральної Європи оцінка наслідків інтенсифікації міграції населення після вступу до ЄС не виглядає аж занадто оптимістичною. Передовсім це стосується Балтії. Після приєднання до ЄС з Литви виїхали 2% працездатного населення, а з Латвії – 1,5%. Відплив із Польщі та Словаччини перевищив 1% працездатного населення [8, 4]. Така ситуація загрожує дефіцитом робочої сили, внаслідок чого в перспективі економічне зростання може загальмуватися, виникне потреба імпортувати робітників з-за кордону. Це тим більше вірогідно, що населення країн Центральної Європи стрімко старіє. Уже нині спостерігається зростання кількості вакансій у країнах Балтії, перш за все у торгівлі, готельному бізнесі та будівництві. У 2004 р. в Литві кількість вакансій перевищила кількість безробітних. У Польщі, де безробіття залишається значним, дефіцит працівників спостерігається у туризмі, готельному бізнесі та сільському господарстві, що 2006 р. змусило уряд частково відкрити ринок праці для сезонних працівників із України, Росії та Білорусі.

Особливо серйозним є те, що завдяки вищим заробіткам та кращим перспективам професійного зростання за кордоном з ЄС-8 посилюється відтік молоді та висококваліфікованих спеціалістів. Одразу після розширення, у 2004/2005 навчальному році, кількість польських студентів, які навчалися за кордоном, зросла порівняно з попереднім роком на чверть [16, 2]. За даними польської асоціації лікарів та дантистів, до 2006 р. майже 5% носіїв професії заявили про бажання отримати сертифікат для роботи за кордоном (серед анестезіологів цей відсоток сягнув майже 16%, пластичних хірургів – майже 15%, рентгенологів – 8%). На думку Міністерства охорони здоров'я Польщі, половина з них виїхали з країни. В деяких регіонах уже відчувається дефіцит медичних працівників [1, 17].

В Естонії за оформленням сертифікату для роботи за кордоном звернулися 8,9% лікарів та 4,7% дантистів (у деяких групах спеціалістів цей відсоток був ще вищим: оформили документи, що надають право працювати за кордоном, 30% пластичних хірургів, 20% кардіохірургів). На думку властей, з країни виїхали 44% тих, хто отримав відповідний документ, в основному до Фінляндії. Це підтверджується також даними щодо скорочення зайнятості у сфері охорони здоров'я на 7% тільки впродовж 2005 р. За даними опитувань, лише 44,4% представників цієї професії в Естонії не пов'язують свої життєві плани з еміграцією. Так само 26% працівників сфери охорони здоров'я в Литві планують шукати роботу за кордоном [1, 18].

Негативні наслідки еміграції робочої сили частково надолужуються завдяки поліпшенню ситуації на ринку праці. За оцінками, виїзд громадян у перші два роки після розширення ЄС сприяв зменшенню безробіття у Польщі та Словаччині на 0,5 – 0,7%, а у Литві – майже на 1% [8]. Важливим є також збільшення обсягів грошових переказів мігрантів на батьківщину, яке особливо помітне в Литві та Польщі. Зокрема, обсяги переказів мігрантів до Польщі лише протягом року після приєднання до ЄС зросли на 60% [16, 6]. Разом з тим заробітки мігрантів, як правило, витрачаються на споживання домогосподарств, придбання автомобілів, житла, а також навчання членів сімей. Їх вплив на економічний розвиток регіонів походження залишається незначним.

За таких умов уряди країн походження активно шукають відповіді на негативні виклики міграції, зокрема, шляхом підвищення заробітної плати в секторах, звідки вплив працівників найбільший. Наприклад, у Литві заробітна плата будівельників лише за один 2004 р. зросла на 20%. Уряд був змушений розпочати спеціальну програму, спрямовану на протидію працевлаштуванню медпрацівників за межами батьківщини. Зокрема, 2005 р. зарплата лікарів була підвищена на 20 – 30%, кожного наступного року передбачається чергове двадцятивідсоткове підвищення [7, 23]. Ці заходи, однак, посилюють інфляційні процеси.

Розглядаються також можливості зменшення податків на заробітну плату, як і соціальних платежів (у тих випадках, коли працівник продовжує їх отримувати як безробітний, насправді працюючи за кордоном), оподаткування заробітків за кордоном, інтенсифікація внутрішньої міграції як альтернативи зовнішній. Крім того, проблеми на ринку праці розв'язуються шляхом ширшого залучення іноземної робочої сили.

Таким чином, огляд впливу розширення ЄС на міграції населення нових членів Євросоюзу в черговий раз доводить, що інтенсифікація міграцій є закономірним наслідком поглиблення інтеграції. Відповідно до економічної логіки, капітал рушає в регіони з нижчою ціною праці, тоді як робоча сила в зворотному напрямку. З часом це сприяє вирівнюванню умов прикладання праці та підприємництва в різних країнах.

З цього випливає принаймні два висновки. По-перше, вплив населення особливо масштабний з країн з нижчими показниками економічного розвитку та рівня життя, вищим безробіттям. Саме тому Польща, Словаччина та країни Балтії постачали найбільше нових мігрантів до Євросоюзу після його розширення. Водночас міграція з Чехії, Угорщини та Словенії залишалася незначною. По-друге, поліпшення економічної ситуації, зростання доходів населення призводить до зменшення еміграції. Тому обсяги міграції з ЄС-8 після розширення хоча й зросли, проте не набули значних масштабів: прогрес, досягнутий цими країнами в період підготовки до вступу в ЄС, який особливо прискорився після набуття ними повноцінного членства, реальні перспективи покращання життя спонукали людей залишитися вдома. Більшість новоприбулих в'їжджали лише тимчасово з метою працевлаштування, не плануючи переселення для постійного проживання. Крім того, зростання чисельності вихідців з Центральної Європи на Заході значною мірою відбулося внаслідок офіційної реєстрації тих, хто вже перебував на території ЄС-15.

У подальшому, за прогнозами Єврокомісії, обсяги еміграції із ЄС-8, враховуючи позитивні зрушення в економіці і сфері зайнятості, поступово скорочуватимуться [3, 10]. Приплив іммігрантів з регіону не буде аж занадто відчутний для “старих” членів Євросоюзу. Тим паче, що з відкриттям все більшої кількості країн для іммігрантів зі Сходу цей потік розподілятиметься рівномірніше.

За таких обставин країни, що відмовилися від встановлення обмежень для працевлаштування громадян центральноєвропейських держав, тобто Великобританія, Ірландія, Швеція, отримали від свого рішення переважно позитивні результати. Іммігранти з ЄС-8 заповнили лакуни на національному ринку праці та сприяли прискоренню темпів зростання економіки. Вони не конкурували з

місцевим населенням, оскільки працевлаштовувалися в секторах, де національна робоча сила працювати не бажає. Понад те, місцеві працівники завдяки припливу іммігрантів змогли пересунути на престижніші і краще оплачувані робочі місця. Що ж до країн, які не наважались допустити центральноєвропейців на свій ринок праці, таке рішення не забезпечило скорочення нелегальної імміграції на їх територію, проте позбавило вигод, пов'язаних з прибуттям нових працівників.

Разом з тим для країн походження наслідки інтенсифікації міграції неоднозначні. Працевлаштування за кордоном безробітних та частини надлишкової некваліфікованої робочої сили було позитивним. Однак вплив кваліфікованої молоді, спричинені цим труднощі у певних секторах, зокрема в охороні здоров'я, негативно впливають на розвиток.

У досвіді розширення ЄС в контексті його впливу на міграційні переміщення можна знайти кілька аналогій, важливих для України. Зокрема, він продемонстрував, що хоча швидкий і успішний розвиток впливає на зменшення еміграційного потенціалу, розширення можливостей пересування разом із зростанням доходів населення може водночас інтенсифікувати міграцію. Адже збільшується категорія осіб, яка має матеріальні статки здійснити подорож, зростають та урізноманітнюються споживчі потреби людей, бажання започаткувати свій бізнес. Внаслідок цього у середньостроковій перспективі економічні успіхи та поглиблення інтеграції можуть сприяти збільшенню трудової еміграції за кордон.

Приклад центральноєвропейських країн свідчить також, що у наш час короткотермінові подорожі з метою працевлаштування перетворилися на особливо поширений вид міграційних переміщень. Вони видаються більш привабливими, оскільки дають змогу досягти основної мети міграції — покращання матеріального становища — не наражаючись на ризики і труднощі, пов'язані зі зміною місця проживання, болісною адаптацією в чужій країні. Завдяки цьому посилюється надія на успіх заходів держави, спрямованих на забезпечення обертової міграції, повернення працівників-мігрантів на батьківщину, в разі створення для цього необхідних умов, що дасть змогу зменшити негативні наслідки зарубіжного заробітчанства для демографічного, трудового, інтелектуального потенціалу країни.

Новітні міграційні переміщення населення країн Центральної Європи також доводять, що вирішальним для обсягів і складу трудової міграції є ситуація на ринку праці країн-реципієнтів, зокрема, потреба у кваліфікованих кадрах певних професій, наприклад медпрацівників, послуг яких дедалі більше потребує населення Заходу, що стрімко старіє. У зв'язку з цим необхідно діяти напередження, цілеспрямовано створювати умови для продуктивного працевлаштування носіїв дефіцитних і соціально важливих професій на батьківщині. Водночас варто замислитися над можливостями комерціалізації підготовки тих фахівців, які користуються попитом за кордоном, залучати для цього кошти зацікавлених зарубіжних працедавців. Отримані цим шляхом додаткові ресурси могли б стати джерелом поліпшення умов та оплати праці у відповідній галузі.

І, нарешті, урахування і використання в міграційній політиці України заслуговує те, що в низці країн ЄС-8 внаслідок еміграції на Захід виник дефіцит ро-

бочої сили в певних галузях та регіонах. Це відкриває реальні можливості для покращання умов легального виходу української робочої сили на ринки праці відповідних країн, успіху у переговорах як щодо працевлаштування громадян, так і спрощення візового режиму та порядку перетину кордону мешканцями прикордонних населених пунктів. Використання таких можливостей дасть змогу не лише поліпшити становище українських працівників-мігрантів у країнах регіону, а й послабить мотивацію українців до переселення за кордон для постійного проживання, сприятиме обортовій міграції.

У контексті досвіду останнього розширення ЄС ширшими виглядають також можливості легального просування української робочої сили далі на Захід. По-перше, значного припливу населення ЄС-8 до “старих” членів Євросоюзу не відбулося, тоді як їх потреби у додатковій робочій силі в умовах демографічної кризи зростають. По-друге, помірна інтенсифікація мобільності громадян держав Центральної Європи після вступу до ЄС довела відсутність небезпеки масового неконтрольованого руху населення внаслідок поглиблення та територіального розширення європейської інтеграції і, водночас, перевагу відкриття кордонів для легальної трудової міграції, здатної сприяти розвитку як країн-донорів, так і реципієнтів.

Джерела

1. *Kazsmarzyk P.* Highly Skilled Migration from Poland and other CEE Countries: Myths and Realities / Center for International Relations. – N 17/06. – Reports & Analyses. – Warszawa, 2006.
2. *Boerri T., Bruker H.* Migration, Coordination Failures and EU Enlargement/ German Institute for Economic Research. – Discussion Paper. – 2005. – N 481.
3. Report on the functioning of the Transitional Arrangements set out in the 203 Accession Treaty (period 1 May 2004 – 30 April 2006)/ Communication from the Commission. – Brussels, 2006.
4. International Migration Outlook /SOPEMI Annual Report. 2006 Edition. – Paris, OECD, 2006.
5. *Munz R.* Labour Migration since EU Enlargement. Liberal vs. Restrictive Transitional Regime and Labour Market effects /VID Colloquium. – Vienna Institute on Demography, 2007.
6. *Dustmann K., Casanova M., Fertig M., Preston I., Schmidt C.* The Impact on EU Enlargement on Migration Flows // Home Office Online Report – N 25/03.
7. Labour Migration from the New EU Member States/ World Bank EU8 Quarterly Economic Report: Special Topic. – World Bank, 2006.
8. *Barrell.J., FitzGerald J., Riley R.* EU enlargement and Migration: Assessing the Macroeconomic Impact / National Institute of Economic and Social Research. – NIESR Discussion Paper. – 2007. – N 292.
9. *Iakova D.* The Macroeconomic effects of Migration from the New European Union Members States to the United Kingdom /IMF Working Paper. – International Monetary Fund, 2007.
10. *Blanchflower D., Saleheen J., Shadforth K.* Impact of the Recent Migration from the

- Eastern Europe on the UK Economy/ Institute for the Study of Labour. – Discussion Paper. – 2007. – N 2615.
11. *Gilpin N., Henty M., Lemos S., Portes J., Bullen C.* The Impact of Free Movement of Workers from Eastern Europe on the UK Labour Market/ Department for Work and Pensions. – Working Paper. – 2006. – N. 29.
 12. *Kaczmarczyk P.* Recent migration in and to Poland – selected issues // Migration – International Perspective – Beispiele. – IOM, 2006.
 13. *Ruhs M.* Greasing the Wheels of the Flexible Labour Market: East European Labour Immigration in the UK / Centre for Migration, Police and Society. – Working Paper N 38. – University of Oxford, 2006.
 14. Focus- Migration: EU Expansion and the Free Movement of Workers: Do Continued Restrictions Make Sense for Germany//www.focus-migration.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen.pdf
 15. World Bank EU8 Quarterly Economic Report. September 2006 // www.worldbank.sk
 16. *Iglicka K.* Free Movement of Workers Two after the Enlargement: Myths and Reality/ Center for International Relations. – N 17/06. – Reports & Analyses. – Warszawa, 2006.

Анотація. В статтє показано, что емиграция из стран Центральной Европы и Балтии после их вступления в ЕС не приобрела прогнозированных угрожающих масштабов. Улучшение экономической ситуации благодаря углублению интеграции затормозило отток населения. Вместе с тем вследствие интенсификации миграционных перемещений в западном направлении страны происхождения столкнулись с определенными проблемами, обусловленными тем, что на заработки за границу выезжали преимущественно молодые и образованные граждане.

Summary. The article proves that emigration from the Central European and Baltic states didn't reach the anticipated threatening scale after these countries joined the EU. Enhanced integration stimulated economic growth which reduced population outflow. At the same time, intensified migration flow toward West resulted in certain problems for these states associated with the fact that mostly young and well-educated citizens were leaving countries of origin to work abroad.

Стаття надійшла до редакції журналу 16.07.2007 р.